

"Öyle de hayat dahi mevcudatın keşşafıdır. Keyfiyâtın tahakkukuna sebeptir. Hem cüz'î bir cüz'ü, küll ve küllî hükmüne getirir. Ve küllî şeyleri bir cüz'e sığdırmaya sebeptir..." cümlelerini izah eder misiniz?

"Nasılki ziya, ecsâmın görülmesine sebeptir ve renklerin bir kavle göre sebebi vücududur. Öyle de, hayat dahi mevcudatın keşşafıdır."

Hayat; insanın duygu ve azalarının çalışmasında bir elektrik görevi yapıyor. Nasıl elektriksiz bütün elektronik eşyalar çalışmaz, işlevlerini yitirirler. Aynen bunun gibi, insanın fitratına takılmış olan bütün latife ve duyguların da çalışmasını hayat sağlıyor. İnsan, akli ve muhakemesi ile kainat üzerinde yazılı olan mana ve hikmetleri, ancak hayat sayesinde keşif eder. Zira akli ve muhakemeyi çalıştıran hayattır. **Nasıl ışık olmadan eşya görülemez ise, hayat olmadan da mevcudat keşfedilemez.**

Keyfiyâtın tahakkukuna sebeptir.

Allah, kainatta ve mevcudatta bulunan her bir şeye bir mahiyet ve keyfiyet vermiştir. Yani her bir mevcut, diğerlerinden farklı olarak kendine özgü bir şahsiyete ve vazifeye mazhardır.

Mesela bir kayısı çekirdeğinin keyfiyeti ve vazifesi, diğer bir ifade ile programı meyvedar bir kayısı ağacı olmaktır. Bu kayısı çekirdeğinin içinde bulunan programın ilerleyip tahakkuk etmesi, ancak hayat ile mümkündür. Zira cansız varlıklarda bu denli bir terakki ve tekemmül yoktur. Hayat öyle bir iksir ki, girdiği bünyede, o bünyeye ait programı harekete geçirip en sonunda neticeyi tahakkuk ettirir. Kayısı çekirdeğinin içine giren hayat, o çekirdeği nihayetinde meyveli bir kayısı ağacı yapar.

"Hem cüz'î bir cüz'ü, küll ve küllî hükmüne getirir. Ve küllî şeyleri bir cüz'e sığdırmaya sebeptir."

Hayat öyle bir şeydir ki, varlığı ve devamı ancak bütün kainatın çarklarının dönmesi ile mümkündür. Basit bir sineğin yaşaması ve hayatının devam edebilmesi, kainatı oluşturan ve kainatı istila eden **su, hava, toprak** ve **ateş** gibi dört külli

unsurun hizmet ve işlemesine bakar. Bunlardan birisi eksik olsa, hayat yok olur. Demek bir sineğin hayatının oluşması ve devamı; kainat fabrikasının tıkr tıkr çalışması ile mümkündür. Sinek, küçüklüğü ve basitliğine rağmen hayat sayesinde bütün kainat ile muhatap ve bütün unsurları kendine hizmetçi kılmıştır. İşte cüzi iken, hayat sayesinde külli olmak bu manayadır.

Mesela dağ, sinekten daha büyük ve azametli olmasına rağmen, hayatlı olmadığı için külliyet kesb edemiyor. Onun münasebeti, bulunduğu konum ve mevkiden ibaret kalıyor.

Külli şeylerin bir cüzde toplanıp sığılması ise, sineğin vücudunda hayat sayesinde kainatta bulunan bütün element ve madenlerin belli ve hassas ölçülerde teraküm etmesine kinayedir. Yani hayatlı bir bedende, kainatta ne kadar element ve maden varsa hepsi hassas ölçüler ile birikmiştir. İnsanın vücudunda altın, bakır, çelik, demir, kalsiyum vs. madenlerin hassas ölçüler içinde toplanıp bulunması hep hayat sayesinde. Bu madde ve madenler kainatın umumunda büyük ve külli bulunurken, hayat sayesinde canlının bedeninde de cüzi ve ince bir mizan ile teraküm ediyor.

"Ve hadsiz eşyayı iştirak ve ittihad ettirip bir vahdete medar, bir ruha mazhar yapmak gibi, kemâlât-ı vücudun umumuna sebeptir. Hattâ hayat, kesret tabakatında bir çeşit tecellî-i vahdettir ve kesrette ehadiyetin bir âyinesidir."(1)

Hayat öyle bir iksir öyle bir kuvvettir ki, tabiatı ve mahiyeti başka başka olan madde ve elementleri bir beden ve bir çatı altında toplayıp mükemmel bir ahenk ve tertip vaziyeti veriyor. Halbuki canlı öldüğü, yani hayat gittiği zaman, o madde ve elementler hemen dağılıp gidiyorlar. **Demek onları birleştiren ve birlik altına alan hayattır.** İki zıt unsuru bir bedende cem eden hayattır. Canlının bedeninde hem ateş, hem su, hem kesif maddeler, hem de latif maddeler beraber bulunur; halbuki bunlar tabiat olarak bir birine mugayir ve mübayin şeylerdir.

İşte hayat sayesinde bir birine zıt olan maddeler, arıza ve maraza çıkarmadan, beraber bulunur ve uyum içinde hizmet ederler. **Kesret tabakasında vahdet bu manayadır.** Hatta nasıl insanın maddesi ve bedeni kainatın küçültülmüş bir numunesidir ve bu numuneyi ayakta tutan ve devam ettiren hayattır. Aynı şekilde kainat da büyük bir canlının bedeni gibidir. Zıtların beraber uyum içinde hareket etmesi, kainatın hayatından ileri geliyor. Yani kainat büyük bir insan gibidir, maddesi bedenidir; bedeni ayakta tutan ve vahdet veren ise umumi ve azametli hayattır.

Ünlü filozof Hegel'in "**Kamu tanrı inancı**" aslında bu manayı uzaktan bir hissedişinin adıdır. Kainatın umumi hayatına şuur takarak onu tanrı görmesi,

hakikatin hissediliŖi, ama yanlış telakki ediliŖinin adıdır.

(1) bk. [Sözler, Yirmi Dokuzuncu Söz, Birinci Maksat.](#)